

Олександр Турчак
студент гр. ФПФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА ВОЄННИХ РИЗИКІВ

Питання адаптації фінансової політики до умов збройних конфліктів і системних криз має тривалу практику дослідження та реалізації у різних країнах. Аналіз цього досвіду дає можливість виявити повторювані закономірності та специфічні рішення, які можуть бути адаптовані до українського контексту. Але як слушно зазначає О. Шаров, незважаючи на повторення деяких принципів підходів, міжнародний досвід свідчить про відсутність певного стандарту монетарної і фіскальної політики в умовах війни, а тому кожна держава змушена виробляти індивідуальну фінансову стратегію, яка враховувала б набутий досвід інших країн [14].

Серед найбільш показових прикладів адаптації фінансової політики до надзвичайних умов насамперед необхідно звернути увагу на досвід Великої Британії, яка у роки Другої світової війни продемонструвала взірць системної мобілізації ресурсів в умовах екзистенційного конфлікту. Британська фіскальна модель воєнного часу ґрунтувалась на кількох взаємопов'язаних засадах:

– ключовим інструментом фінансування бойових дій став масштабний державний борг, який охоплював не тільки внутрішні, але й зовнішні позики. Уряд країни активно залучав внутрішні зобов'язання через випуск «воєнних облігацій». Підписка на ці боргові інструменти держави стала національним патріотичним рухом, завдяки чому заощадження населення ефективно трансформувались у фінансові ресурси держави без безпосереднього збільшення грошової маси [3];

– уряд вдався до жорсткого регулювання споживчих витрат та розподілу критичних ресурсів через систему нормування, що зменшило інфляційний тиск в умовах різкого зростання державних видатків [4];

– Банк Англії фактично виконував функцію координатора між фінансовими ринками та урядом, забезпечуючи прийнятну вартість державних запозичень через управління ринком державних цінних паперів [8].

Критично важливо, що попри підпорядкування монетарної і фіскальної політики завданням виживання країни, Велика Британія не відмовилась від парламентського контролю за публічними фінансами, що забезпечило суспільну легітимність надзвичайних фінансових рішень.

Серед найбільш показових прикладів адаптації фінансової політики до систематичних безпекових викликів необхідно вирізняється також досвід Ізраїлю, який перебуває в умовах перманентної безпекової напруги з моменту заснування держави та виробив унікальну модель фіскальної мобілізації. Ключовими елементами цієї моделі були: жорстка бюджетна консолідація у менш напружені бюджетні роки з метою накопичення фінансових резервів, які використовуються в

умовах загострення; диверсифікація джерел оборонного фінансування за рахунок поєднання власних бюджетних ресурсів з масштабною прямою допомогою США; підтримання незалежності центрального банку навіть в умовах конфлікту, що забезпечує стабільність цінового середовища.

Ізраїльська модель передбачає активну роль ринку державних облігацій у фінансуванні оборонних потреб, облігаційні механізми дозволяли залучати внутрішні заощадження населення без безпосередньої грошової емісії [8]. Цей підхід свідчить про можливість успішного поєднання стабільної монетарної політики та масштабних оборонних видатків за умови глибокого розвитку внутрішнього ринку державних запозичень і підтримки населенням фінансових інструментів мобілізації ресурсів.

Досвід Фінляндії, яка зазнала радянської агресії в 1939–1940 роках і вимушена була до кінця Другої світової війни функціонувати в умовах воєнної обмеженості ресурсів, також є показовим. Фінська модель управління фінансами в умовах кризи характеризувалась максимальною централізацією бюджетних рішень при збереженні парламентського контролю; масовою ощадною кампанією серед населення як інструментом мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів; жорстким регулюванням зовнішньоекономічних операцій задля захисту валютних резервів. У повоєнному відновленні Фінляндія наголосила на децентралізованій системі відбудови, де місцеві органи влади отримали реальні повноваження у розподілі ресурсів. Завдяки цьому уряд країни мав можливість координувати потреби у фінансових ресурсах з рішеннями більш ефективно [6]. Фінський досвід засвідчує, що децентралізація розподільчих функцій при збереженні централізованого стратегічного контролю є ефективнішою моделлю порівняно з тотальним централізмом, який несе ризики нагромадження управлінських помилок на вищих рівнях управління.

Важливе значення для розуміння зв'язку між фінансовою політикою та успіхом постконфліктної реконструкції економіки країни має досвід Японії у повоєнному відновленні після 1945 року. Японія зазнала колосальних руйнувань виробничої бази, інфраструктури, фінансового сектору, однак у поєднанні з масштабною зовнішньою фінансовою допомогою у рамках плану Маршалла та американською окупаційною адміністрацією спромоглась здійснити системну реконструкцію публічних фінансів. Ключовим елементом японської стратегії стала реформа монетарної системи, яка передбачала створення нового Банку Японії та встановлення жорсткого валютного курсу, прив'язаного до долара США. Це, з одного боку, стримувало інфляцію, а з іншого – забезпечувало конкурентоспроможність японського експорту. Як зазначають О. Кириленко, В. Горин та інші вчені, ефективна повоєнна відбудова Японії вимагала поєднання міжнародної фінансової допомоги з активною роллю держави у проведенні реформ і створенні сприятливих умов для прямих іноземних інвестицій [11]. Японський досвід наочно демонструє, що зовнішня фінансова допомога лише тоді стає ефективним каталізатором розвитку, коли вона доповнюється самостійною промисловою і фіскальною стратегією держави.

Досвід Південної Кореї у відновленні після Корейської війни (1950-1953 рр.) і формуванні «корейського економічного дива» має пряме відношення до питань фінансової політики у кризових умовах. Подібно до японського досвіду, в Республіці Кореї зовнішня фінансова допомога також доповнювалась проведенням власної промислової політики і реалізацію фіскальної стратегії держави. Однак, до кінця 1950-х років Корея використовувала допомогу США неефективно, оскільки основну частину бюджету формував продаж дотаційних товарів, а уряд для покриття дефіциту коштів допустив значну грошову емісію. Внаслідок цього стагнація промисловості супроводжувалась девальвацією та падінням курсу грошової одиниці. Лише після 1961 року, з переходом Кореї до експортоорієнтованої моделі економіки, впровадженням жорсткого бюджетного регулювання, розпочалося стійке економічне зростання країни [6]. Досвід цієї країни вказує на важливе застереження для України, що масштаби і безумовність фінансової підтримки від зовнішніх партнерів не гарантують ефективного відновлення економіки без відповідної внутрішньої фінансово-економічної стратегії. Більш того, відсутність значимих результатів від використання коштів іноземних донорів може послабити їхню довіру до уряду країни і поставити питання про доцільність надання допомоги. Наприклад, саме на критиці нашої країни побудовано політичні кампанії у низці європейських країна та США, що привели до влади представників політичних сил, які не підтримують надання допомоги Україні та виступають проти її європейської та євроатлантичної інтеграції.

Аналіз монетарних аспектів зарубіжного досвіду дає підстави виокремити специфічну роль центральних банків у кризових ситуаціях. Як зазначає Б. Данилишин, воєнна економіка – це насамперед економіка державного попиту і державних стимулів, і в цих умовах основним внеском монетарної політики має бути ефективна взаємодія з урядом у напрямках забезпечення стабільного функціонування ринку державних запозичень, контрольованості руху капіталів та підтримки виробничих інвестицій [5]. Аналіз досвіду Ізраїлю і Великої Британії підтверджує, що центральний банк у воєнних умовах неминуче стає учасником більш широкої системи фінансової мобілізації, і питання полягає не в тому, відмовлятися чи ні від його незалежності, а в тому, яким чином зберегти її інституційні засади при фактичній скоординованості дій з фіскальною владою. Ключовим практичним висновком із зарубіжного досвіду є принцип гармонізації рішень монетарної і фіскальної політики держави, що забезпечує згладжування суперечностей між центральним банком і урядом у воєнних умовах, уникнення значних макрофінансових ризиків.

Важливий порівняльний зріз дає також досвід Боснії та Герцеговини у процесі повоєнного відновлення. Боснійський досвід є показовим насамперед у частині відбудови міст та відновлення комунальної і соціальної інфраструктури, де поєднання міжнародних грантів і технічної допомоги з муніципальним управлінням дозволило порівняно швидко відновити базові послуги. Водночас О. Сич та І. Пасінович зазначають, що боснійська модель продемонструвала суттєві обмеження у сфері координації між центральним і місцевим рівнями

управління, які уповільнювали реалізацію великих інфраструктурних проектів [10]. Цей досвід підкреслює значення інституційної архітектури управління відновленням як чинника, що не менш важливий, ніж обсяг залучених фінансових ресурсів.

Спираючись на узагальнення міжнародного досвіду реалізації фінансової політики держави в умовах воєнного періоду та післявоєнної реконструкції, доцільно виокремлюють кілька ключових напрямів, які мають концептуальне значення для вдосконалення фінансової політики України:

– формування стратегічних фінансових резервів у менш напружені бюджетні періоди як буфера для кризових ситуацій. Ізраїльський та фінський досвід чітко доводять, що для держави важливо систематично дотримуватись принципу контрциклічного накопичення, завдяки чому вона демонструє значно вищу стійкість у надзвичайних умовах;

– розвиток внутрішнього ринку державних запозичень як альтернативи зовнішньому боргу. Корейський та британський досвід залучення заощаджень населення через облігаційні механізми підкреслює, що внутрішні джерела фінансування оборонних потреб є більш стійкими і менш умовними, ніж зовнішні гранти та кредити;

– децентралізація фінансових ресурсів для відновлення при збереженні централізованого стратегічного планування. Фінська модель відбудови країни доводить, що ефективний розподіл фінансових ресурсів вимагає максимального наближення рішень до місцевих потреб при загальній координаційній ролі уряду у реалізації процесів поствоєнної реконструкції;

– поєднання структурних реформ зі стабілізаційними заходами. Країни, які у воєнний і кризовий час не відкладали структурні реформи, а продовжували їх впровадження паралельно зі стабілізацією, у підсумку продемонстрували більш стійке відновлення та кращий доступ до зовнішнього фінансування;

– незалежна стратегія використання зовнішньої допомоги. Японський та корейський досвід наочно свідчить, що при наявності власних промислових та фіскальних пріоритетів як рамки для використання зовнішньої допомоги країни можуть досягати значно кращих результатів, ніж у випадку, якщо вони пасивно споживають зовнішнє фінансування без стратегічної внутрішньої координації.

У контексті орієнтирів вдосконалення фінансової політики для України особливе значення має програма Ukraine Facility – безпрецедентна фінансова підтримка з боку ЄС у розмірі 50 млрд євро на 2024-2027 роки, яка спрямована на підтримку макрофінансової стабільності, відновлення економіки України та реформування її ключових секторів [1]. Умови отримання фінансування за цією програмою вимагають виконання 69 структурних реформ, які здійснюються за узгодженим з ЄС планом і відповідно до визначених індикаторів. У 2024 році Україна виконала всі 36 запланованих заходів програми, з яких 9 – достроково [9], така практика продовжилась у наступному році (наприклад, у другій половині 2025 року Україна виконала практично усі «структурні маяки» для отримання чергового траншу фінансової допомоги [13] за Програмою. Це свідчить про

реальну здатність уряду України проводити успішну адаптацію та реформування економіки країни паралельно з веденням активних бойових дій.

Водночас, зарубіжний досвід наочно демонструє, що технічне виконання реформ не є самоціллю, а має супроводжуватись змістовним поліпшенням якості публічних фінансів. Про це свідчить ситуація 2025 року, коли через затримки у голосуванні парламенту за ключові законодавчі індикатори Україна має високі шанси не отримати частину запланованих траншів від ЄС, що поставить під загрозу фінансову стабільність бюджету 2026 року [2]. Цей приклад наочно ілюструє, що реформи фінансової політики мають спиратись не лише на технічну компетентність, але й на відповідну політичну волю.

Отже, зарубіжний досвід управління фінансовою політикою в умовах кризи та збройного конфлікту дає декілька принципових орієнтирів для України, які передбачають: необхідність поєднання заходів короткострокової фінансової стабілізації зі стратегічним реформуванням економіки і сектору публічних фінансів; децентралізація фінансових ресурсів у процесах відновлення за умови збереження координації урядом процесів відбудови; розвиток внутрішніх джерел фінансування як противаги залежності від зовнішньої допомоги; незалежна стратегія використання зовнішніх ресурсів, орієнтована на власні виробничі та фіскальні пріоритети; а також підтримання фінансової прозорості та дисципліни як передумов збереження міжнародної фінансової підтримки.

Список використаних джерел:

1. Ukraine Facility: програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу на 2024–2027 роки. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>
2. Вимоги МВФ та інших кредиторів – які рішення має прийняти Рада для отримання мільярдів доларів. РБК-Україна. 27 лютого 2026. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayina-rizikue-vtratiti-milyardi-k-paralich-1772202545.html>
3. Горин В. Зарубіжний досвід регулювання доходів державного бюджету в умовах економічної нестабільності. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 4. С. 186-199. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/99fa517a-69d8-41da-b7a9-8d639a471195>
4. Горин В. П. Фінансові аспекти системи державних закупівель. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 6. С. 65-73. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/c93291c4-cb09-4306-9eb1-a2f55abbc41c>
5. Данилишин Б. Економічні трансформації у період воєнного стану: тактика еволюціонізму і модернізація. *Економіка України*. 2022. № 10 (731). С. 3-14. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.003>
6. Досвід відновлення країн: чого може навчитися Україна. Інститут аналітики та адвокації. 2023. URL: <https://iaa.org.ua/articles/dosvid-vidnovlennya-krayin-chogo-mozhe-navchytysya-ukrayina/>
7. Кізима Т., Лободіна З., Горин В., Кізима А. Поведінкові фінанси як методологічний концепт дослідження сфери публічних фінансів в Україні.

- Світ фінансів.* 2022. Вип. 4. С. 8-21. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/6fce50e9-2802-4969-8b98-b55756b4560a>
8. Пожар А., Стрілець В., Франко Л., Флегантова А., Туль С., Єжелій Ю. Монетарна політика в умовах війни: український та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки».* 2024. № 2 (112). С. 102–108. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2024-2-15>
 9. Путівник Плану для Ukraine Facility (огляд за 2024 рік). Верховна Рада України. 2025. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33491.pdf>
 10. Сич О., Пасінович І. Повоєнна відбудова міст: досвід Боснії та Герцеговини для України. *Фінансовий простір.* 2023. № 4 (52). С. 137–150. DOI: [https://doi.org/10.30970/fp.4\(52\).2023.137149150](https://doi.org/10.30970/fp.4(52).2023.137149150)
 11. Фінанси зарубіжних країн: навч. посіб. / О. П. Кириленко, Т. О. Кізима, Н. Я. Кравчук [та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 420 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/9c3542fd-ea70-44b2-a97b-85e8a5d393f3>
 12. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>
 13. Худякова О. Україна отримала ще €2,3 млрд у межах Ukraine Facility. URL: <https://www.dw.com/uk/ukraine-otrimala-se-23-mlrd-u-mezah-ukraine-facility/a-75268625>
 14. Шаров О. Міжнародний досвід монетарної політики в умовах війни: уроки для України. *Журнал європейської економіки.* 2022. Том 21. № 2 (81). С. 174–189. URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1591>